

พระพุทธรูปในศิลปะไทยสมัยต่าง ๆ

● นำเสนอเมื่อ 3 ม.ค. 2551

๑ สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖)

ลักษณะพระพุทธรูปที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะอินเดียคือ ศิลปะอมราวดี ศิลปะคุปตะ ศิลปะหลังคุปตะ และศิลปะปาละ ที่มีอิทธิพลมากที่สุดได้แก่ ศิลปะคุปตะ เช่น การครองจีวรหมคลุม จีวรเรียบไม่มีริ้ว การยืนเอียงตบแบบตรีภังค์ คือ การยืนเอียงตบ ทั้ง ๓ ส่วน ได้แก่ พระอังสา (ไหล่) พระโสณี (สะโพก) และพระชงฆ์ (ขา) ต่อมาได้พัฒนารูปแบบให้เป็นแบบพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น เช่น พระพักตรกลมแบน พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระนาสิกแบน พระโอษฐ์หนาแบน พระพุทธรูปประทับยืนตรง ไม่ทำตรีภังค์ และนิยมแสดงปางวิตรรกะ (ทรงแสดงธรรม) ทั้ง ๒ พระหัตถ์ อันเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในศิลปะทวารวดีโดยเฉพาะ นอกจากนี้ ยังได้พบพระพุทธรูปปางสมาธิที่นิยมขัดสมาธิราบอย่างหลวมๆ (พระบาทขวาทับพระบาทซ้าย เห็นฝ่าพระบาทเพียงด้านเดียว) อันมีที่มาจากอิทธิพลของศิลปะอมราวดี ต่อมาอิทธิพลของศิลปะปาละเข้ามา เช่น การทำ พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร (การนั่งขัดสมาธิที่เห็นฝ่าพระบาททั้ง ๒ ข้าง) ในช่วงสุดท้ายของศิลปะทวารวดีมีอิทธิพลของศิลปะเขมรเข้ามาปะปนอยู่ด้วย ก่อนที่ศิลปะทวารวดีจะค่อยๆ เสื่อมไป และมีอิทธิพลของศิลปะเขมร เข้ามาแทนที่

๒. สมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘)

เป็นศิลปะที่พบทางภาคใต้ ซึ่งในสมัย ศรีวิชัยมีการนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานเป็นส่วนใหญ่ จึงพบงานประติมากรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาแบบมหายาน เช่น การสร้างพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระพุทธรูปรุ่นแรกๆ ที่มีอิทธิพลของศิลปะ อมราวดีและศิลปะคุปตะจากอินเดียปะปนอยู่ ต่อมาจึงมีลักษณะพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น และในตอนปลายช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ ได้มีอิทธิพลของศิลปะเขมรเข้ามาปรากฏ เช่น พระพุทธรูปนาคปรก พบที่เมืองไชยา หล่อขึ้น ใน พ.ศ. ๑๗๒๖

๓. ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘)

งานศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย ส่วนใหญ่พบในภาคอีสานตอนใต้ แต่แพร่หลายไปยังภาคอีสานตอนเหนือและภาคกลาง เป็นงานศิลปะกรรมที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดู โดยสร้างเทวรูปเป็นส่วนใหญ่ การสร้างรูปเคารพในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนน้อย และมักเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแบบมหา- ยาน ถึงแม้ว่าศิลปะเขมรจะมีอายุเก่าแก่ไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แต่งานศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ ซึ่งจัดเป็นแบบศิลปะขอมสมัยบาปวน สมัยนครวัด และสมัยบายน โดยที่พบมากที่สุดได้แก่ พระพุทธรูปนาคปรก พระพุทธรูปในสมัยบาปวนนั้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระหนุ (คาง) เป็นร่อง มีขมวดพระ-เกศาเล็ก ขอบสบงด้านหน้าเว้าอยู่ใต้พระนาภี (สะดือ) ส่วนด้านหลังโค้งขึ้นมาถึงกึ่งกลางหลัง ส่วนในสมัยนครวัด พระพุทธรูปมีพระพักตรสี่เหลี่ยม แสดงสีพระพักตรถมิงทีง พระเนตรเบิกกว้าง นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง มีเทริด (กระบังหน้า) และมงกุฎทรงกรวย ประดับกรวย และหากเป็นพระ พุทธรูปนาคปรก นาคจะมีรัศมีเป็นนาคทรงเครื่องด้วยเช่นกัน ในสมัยบายนซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองของอาณาจักรขอมนั้น พระพุทธรูปแบบมหายานเจริญรุ่งเรืองมาก พระพุทธรูปมีลักษณะพิเศษของศิลปะสมัยบายนโดยเฉพาะ คือ แสดงอาการยิ้ม พระ-เนตรปิดเหลือบลงต่ำ แสดงถึงสมาธิ และความสงบ นิยมเรียกว่า “ยิ้มแบบบายน”

๔. สมัยสุโขทัย (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๐)

งานศิลปกรรมสมัยสุโขทัยเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปแบบเถรวาทที่รับอิทธิพลมาจากลังกา และพม่านิยมแบ่งพระพุทธรูป สุโขทัยออกเป็น ๔ หมวด คือ

๑. **หมวดแรก** เป็นพระพุทธรูปที่มีอิทธิพลของศิลปะปาละ ซึ่งรับผ่านมาจากอาณาจักรพุกามในประเทศ พม่า มีลักษณะพระพักตร์กลม พระโอษฐ์ยิ้ม พระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏิสั้นอยู่เหนือ พระถัน

๒. **หมวดใหญ่** หมายถึง หมวดที่มีการสร้างอย่างแพร่หลาย ได้รับอิทธิพลในการสร้างจากศิลปะลังกา และพัฒนารูปแบบจนมีลักษณะเฉพาะของตัวเองเกิดขึ้น ซึ่งถือกันว่าเป็นงานที่ดีที่สุดของศิลปะในประเทศไทย ลักษณะที่สำคัญของพระพุทธรูปหมวดใหญ่คือนิยมแสดงปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบเหนือฐานหน้ากระดานเกลี้ยง มีพระพักตร์รูปไข่ ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ชายสังฆาฏิ ยาวลงมาจรด พระนาภี

๓. **หมวดกำแพงเพชร** พบมากแถบเมืองกำแพงเพชร มีลักษณะคล้ายหมวดใหญ่ แต่มีส่วนที่ต่างกัน ได้แก่ พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้าง พระหูเหลี่ยม ขมวดพระเกศาเล็กมาก พระรัศมีเป็นเปลวสูง

๔. **หมวดพระพุทธรชินราช** ได้แก่ พระพุทธรูปสกุลช่างเมืองพิษณุโลก ซึ่งมีลักษณะที่ต่างจากหมวดใหญ่เล็กน้อยคือ พระพักตร์อวบอ้วนมากกว่า และที่สำคัญคือ การทำปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ ยาวเสมอกัน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปในหมวดนี้

๕. สมัยล้านนา (พุทธศตวรรษที่ ๑๙- ๒๓)

พระพุทธรูปในสมัยล้านนามีวิวัฒนาการ อยู่ ๒ สาย สายแรก แสดงอิทธิพลของศิลปะปาละผ่านมาจากอาณาจักรพุกามของพม่า เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่เรียกว่าแบบ “**เชียงใหม่ สิ่งหนึ่ง**” มีลักษณะที่สำคัญคือ ขัดสมาธิเพชร พระพักตร์กลม พระโอษฐ์ยิ้ม ขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน

สายที่ ๒ แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ที่นิยมเรียกว่า แบบ “**เชียงใหม่ สิ่งสอง**” มีลักษณะที่สำคัญคือ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูปไข่ พระวรกายเพรียวบาง พระอังสาใหญ่ บินพระองค์เล็ก หน้าตักกว้าง พระขนงโก่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ริมฝีพระโอษฐ์เป็นคลื่นเหมือนสมัยสุโขทัย พระรัศมีเป็นเปลว ขมวดพระเกศาเล็ก สังฆาฏิเป็นแผ่นเล็กยาวลงมาจรดพระนาภี

จากการศึกษาพระพุทธรูปสมัยล้านนา แสดงให้เห็นว่า วิวัฒนาการของพระพุทธรูปทั้ง ๒ สายนั้น เกิดขึ้นและมีการสร้างอย่างต่อเนื่องไปจนถึงอาณาจักรล้านนา โดยสายแรกเกิดขึ้นในระยะแรกของลานนาตั้งแต่ต้น พุทธศตวรรษที่ ๑๙ และได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และช่วงต้น พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในกลุ่มที่มีจารึกที่ฐานพระพุทธรูป

สายที่ ๒ นั้น เกิดขึ้นหลังจากล้านนาได้รับอิทธิพลสุโขทัยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และนิยมสร้างอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยส่วนหนึ่งได้มีวิวัฒนาการไปเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองอย่างมาก

นอกเหนือจากวิวัฒนาการของ ๒ สาย ดังกล่าว ยังมีอิทธิพลของศิลปะแบบอู๋ของปรากฏในล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ด้วย ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปแขวงคม มีต้นแบบคือ พระเจ้าแขวงคม ที่วัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระเจ้าติโลกราช (กษัตริย์ล้านนา พ.ศ. ๑๙๘๕ - ๒๐๓๑) โปรดให้หล่อขึ้น

๖. แบบอุทอง (พุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๙)

แบบอุทองเป็นชื่อเรียกศิลปะที่เกิดขึ้น ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยแถบ เมืองลพบุรีและสุพรรณบุรีในช่วงก่อนการ ก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา ที่เรียกว่า “อุทอง” นั้น เพราะเข้าใจว่า เป็นเมืองของพระเจ้าอุทอง ก่อนที่จะทรงยุยงราชธานีมาสร้างเมืองใหม่ที่กรุงศรีอยุธยา แต่จากหลักฐานทางโบราณคดี ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เมืองอุทองเป็นเมืองสมัยทวารวดีที่ร้างไปแล้วตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงศรี-อยุธยาประมาณ ๓๐๐ ปี อย่างไรก็ตาม ได้พบ หลักฐานทางศิลปกรรมบริเวณภาคกลางของประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗- ๑๙ ที่มีอิทธิพลของศิลปะทวารวดีและศิลปะขอมปะปนอยู่ นักวิชาการจึงอนุมานเรียกศิลปะนี้ว่า “แบบอุทอง” โดยเป็นที่เข้าใจกันทั่วไปแล้วว่า หมายถึงศิลปะในภาคกลางที่เกิดขึ้น ก่อนสมัยอยุธยา

พระพุทธรูปแบบอุทองแบ่งเป็น ๓ รุ่น คือ

อุทองรุ่นแรก มีอิทธิพลของศิลปะทวารวดี และขอมปะปนกัน ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปที่มี พระพักตร์เป็นแบบพื้นเมืองคือ พระพักตร์ สีเหลี่ยม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นตุ่มเล็กๆ ชายสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดตรง

อุทองรุ่นที่ ๒ แสดงอิทธิพลของศิลปะขอมชัดเจนที่สุด ลักษณะที่สำคัญได้แก่ พระ- พักตร์สี่เหลี่ยม สีพระพักตร์ถมึงทึบ ขมวด พระเกศาเล็ก มีไรพระศก

(แนวที่ปรากฏอยู่ระหว่างพระนลาฏและขมวดพระเกศา) พระ-รัศมีเป็นเปลว ชายสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ปลาย ตัดตรง นิยมทำพระพุทธรูปที่มีพระซงฆ์เป็นสันที่เรียกว่า “พระแข่งขม” ประทับนั่งเหนือฐานที่เว้าเป็นร่อง

อุทองรุ่นที่ ๓ มีอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ลักษณะโดยรวมคล้ายกับรุ่นที่ ๒ คือ มีไรพระศก พระซงฆ์เป็นสัน ประทับนั่งเหนือฐานที่เว้าเป็นร่อง แต่มีลักษณะที่แตกต่าง คือ พระพักตร์รูปไข่ อันเป็นอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย และพระรัศมีเป็นเปลวสูงอย่างมาก

๗. สมัยอยุธยา (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔)

พระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนต้นเป็นศิลปะที่สืบต่อจากพระพุทธรูปแบบอุทองทั้งรุ่นแรก และรุ่นที่ ๒ ส่วนที่ศิลปะอยุธยาได้เพิ่มเข้ามาคือ การสร้างรูปเล่าเรื่องประดับ ส่วนฐานพระพุทธรูป เช่น ตอนमारผจญ หรือ ประดับด้วยพระสาวก ครั้นถึงสมัยอยุธยาตอนกลางได้มีพระพุทธรูปแบบใหม่เกิดขึ้นในศิลปะอยุธยา คือพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ได้แก่ การสร้างพระพุทธรูปที่มีเครื่องทรง เช่น มงกุฎ กุรองคอ สังวาล ทับทรวง ทองพระกร ในระยะนี้ยังมีเครื่องทรงไม่มาก จึงเรียกว่า ทรงเครื่องน้อย ต่อมาในสมัย อยุธยาตอนปลายมีเครื่องทรงอย่างมาก จึง เรียกว่า ทรงเครื่องใหญ่ พร้อมกับรูปแบบใหม่ก็ได้เกิดบางชิ้นใหม่ คือ การแสดงปางประทานอภัย โดยยกทั้ง ๒ พระหัตถะระดับพระอุระ เรียกว่า ปางห้ามสมุทร ตัวอย่างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ที่ถือกันวางงามมาก ได้แก่ พระประธานในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คติในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่นี้ได้ให้อิทธิพลต่อศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย

๘. สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษ ที่ ๒๔ - ปัจจุบัน)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (โดยเฉพาะในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒) มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ไม่มากนัก เพราะถือเป็น สมัยแห่งการสร้างบ้านแปงเมือง มีการสร้างพระราชวังและวัดวาอาราม ส่วนพระพุทธรูป นั้น โปรดเกล้าฯ ให้ไปชะลอมาจากราชธานีเก่า โดยเฉพาะจากกรุงสุโขทัย และพระราชทานไปตามวัดต่างๆ พระพุทธรูปที่มีการสร้างขึ้น ใหม่ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปกอธิฐีถือปูน ลักษณะที่สำคัญซึ่งสืบทอดมาจากพระพุทธรูป สมัยอยุธยาคือ พระพักตร์สี่เหลี่ยมเครงขริม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว สังฆาฏิ เป็นแผ่นใหญ่ ตัวอย่างเช่น พระประธาน ในพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร

ในรัชกาลที่ ๓ ได้มีพระพุทธรูปแบบใหม่เกิดขึ้น พระพุทธรูปดังกล่าวมีลักษณะ พระพักตร์คล้ายกับหุ่นละคร รวมทั้งพระราชนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ พระพุทธรูปที่สำคัญ ได้แก่ พระพุทธยอดฟ้า-จุฬาโลก และพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน-ศาสดาราม

ในรัชกาลที่ ๔ นิยมสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนจริงมากขึ้น โดยพระพุทธรูปไม่มีพระ-เกตุมาลา และการครองจีวรมีรูปแบบสมจริง แต่ในรัชกาลที่ ๕ ได้ย้อนกลับไปสร้างพระพุทธรูปแบบมีพระ-เกตุมาลาตามเดิม จนเข้าสู่ สมัยแห่งงานศิลปกรรมรวมสมัย จึงได้นำรูป-แบบพระพุทธรูปที่เคยมีมาก่อน มาสร้างใหม่

หรือปรับเปลี่ยนบางอย่างที่เป็นความนิยมสมัยใหม่เพิ่มเข้าไป รูปแบบที่มีการนำกลับมาสร้างเป็นอย่างมาก ได้แก่ พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย เช่น พระพุทธรูปลีลา ซึ่งเป็นพระ-ประธานที่พุทธมณฑล มีชื่อว่า พระศรีศากยะ- ทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุพรรณ ซึ่ง ออกแบบโดย ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี นามเดิมคือ คอราโด เฟโรจี (Corrado Feroci)